

УДК 1(091)

**ФЕНОМЕН ІНТУЇЦІЇ
В ІСТОРІЇ АНТИЧНОЇ ДУМКИ**
**THE PHENOMENON OF INTUITION
IN THE HISTORY OF ANCIENT THOUGHT**

Верланов Д. С.,

аспірант кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна),
e-mail: dmitriympk@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-7334-1330

Verlanov D. S.,

postgraduate of philosophy and socio-political disciplines department, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University (Poltava, Ukraine),
e-mail: dmitriympk@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-7334-1330

Проводиться семантико-етимологічний аналіз текстів античних авторів, з цілю визначити поняття і терміни, що репрезентують феномен інтуїтивного пізнання. З'ясовано, що в античний період не існувало особливої інтуїтивістської концепції, але це не значить, що явище інтуїції було невідомим. Навпаки, в текстах античних авторів ми знаходимо розмаїття поглядів і думок, які стосуються природи безпосереднього знання. Дослідження процесу еволюції поняття «інтуїція», а також термінів, що його виражають, збагачує наше уявлення про інтуїтивне пізнання й наближає до його розуміння.

Ключові слова: інтуїція, антична філософія, ум, споглядання, проникливість, дивінація, фронезис.

The paper focuses on semantic and etymological analysis of classical Greek and Latin texts in order to identify the terms and concepts that were utilized by ancient Greek and Roman authors to describe the phenomenon of intuition. The author states that although in the classical period it is impossible to speak of any particular intuitivist conception, but it does not mean that the ancient thinkers remained unaware of the phenomenon of intuition. In the ancient text one may find a profound diversity of views and insights, concerning the nature of immediate knowledge. The study of history and evolution of the concept of intuition as well as of the correlated terms can considerably enrich our image of the intuitive knowledge, and enable our rather more profound understanding of it.

Keywords: intuition, ancient philosophy, mind, contemplation, insight, divination, prudence.

Постановка проблеми. З моменту зародження філософської думки існувало уявлення про особливий устрій та первинні пізнавальні здібності людського ума, або інтелекту, що дають, на відміну від логічно влаштованого мислення, істинне знання начал (ἀρχή) сущого. Не фізичні теорії, які досліджують природні феномени, а саме явища свідомості залишались на першому плані до самого початку Нового часу. «Не логіка побудови теорії, а логіка “побудови” інтелекту, що створює теорію, логіка зумовленості до творчості була в центрі філософського уваги» – пише В. С. Біблер [2, с. 86]. Творчий початок в людині, що проявляється в таких здібностях, як безпосереднє осягнення вихідних ідей і істин теоретичного знання, моментальне схоплення суті проблеми та її вирішення, передбачення майбутніх подій, – і все це без допомоги доказів і дискурсивного мислення, – отримав в Нові часи назву «інтуїція» – загальноживаного понині поняття, яке з'явилося

в результаті протиставлення внутрішнього ідеалізованого образу предмета та ізолюваного від суб'єкта предмета ідеалізації, який можливо побачити тільки «очами розуму» [2, с. 121]. До цієї події, – розділення на суб'єкт і об'єкт, – ми безумовно зустрічаємо розмаїття понять і термінів, що намагаються визначити й описати феномен інтуїтивного пізнання. В античний період такі спроби були обумовлені різним розумінням природи й механізмів функціонування цього явища, а також несхожими мовними традиціями. Семантико-етимологічний аналіз текстів античних авторів, як грекомовних, так і латинимовних, спрямований на визначення термінів і понять, що прямо або конотативно відповідають значенню поняття інтуїція, наближає нас до розуміння природи такого складного явища як інтуїтивне пізнання.

Аналіз досліджень і публікацій. Грунтовні і безпосередні історико-філософські дослідження становлення й розвитку поняття інтуїція в античний період не є численними. Дана проблематика привертала увагу і ставала предметом більш чи менш детальної розробки таких науковців, як О. Ф. Лосєв [12], В. Ф. Асмус [1], В. С. Біблер [2], А. А. Налчаджян [14], Ц. Г. Арзаканян [9], А. С. Кармін [8], П. Штрук [28] та ін. Головним контекстом, в якому здійснювалось обговорення цієї проблематики, був історико-філософський контекст.

Мета дослідження. Метою дослідження є виявлення в античних авторів понять і термінів, що констатують і визначають феномен інтуїтивного пізнання.

Виклад основного матеріалу. Грецькі філософи ранньої античності ставились до споглядання – «θεωρία», як до прямого і безпосереднього мислення, простого й інтуїтивного, як і будь-яке чуттєве сприйняття. Їх споглядання могло бути символічним, міфологічним, релігійним і взагалі яким завгодно [11, с. 531]. Саме в ранній античності зароджується діалектика чуттєво-матеріального космосу. Але ця діалектика ще не мала логічно-категоріального характеру, а тільки інтуїтивно-описовий [12, с. 44–45]. Ситуація змінюється з V століття, на яке припадає діяльність софістів. Останні наполягали на непридатності всій колишньої до них натурфілософії. Вони доводили недостатність тільки однієї інтуїтивної діалектики і вчили про необхідність вже діалектики розумової, тобто дискурсивної [12, с. 45]. У період зрілої класики, а саме у Платона (між 429 і 427 – 347), ми знаходимо вже інший діалектичний метод, який обмалював чуттєво-матеріальний космос і як інтуїтивно-фізичну даність, і як систему логічно побудованих і діалектично розвинених категорій [12, с. 45–46].

Вчення Платона – це, в першу чергу, вчення про ідеї, тобто про поняття, які є вічними прототипами нашого матеріального світу, менш реального ніж «царство ідей». Безсмертна душа людини, до свого народження, перебуває в світі ідей, споглядаючи їх. Тому пізнання для Платона – це анамнезис –

«ἀνάμνησις», тобто пригадування того знання, яке душа отримала, споглядаючи вічні ідеї [15, с. 588-589]. Завдяки такому підходу до пізнання, Платона називають першим інтуїтивістом в історії філософії, який поєднав інтуїцію і дискурсію [14, с. 160].

На традиційну вже точку зору про «царство ідей», про існування ідеального світу, що лежить поза межами матеріального світу, існують й інші погляди (Аристотель, Ф. Ніцше). Подвоєння світу і проблема загального і одиничного, що виникла з цього подвоєння, не є думкою самого Платона, але культурним нашаруванням, яке утворилось ще при житті останнього, – стверджує відомий грузинський філософ Мераб Мамардашвілі (1930-1990). Він іронізує, що Платон не був настільки наївним, щоб обожувати свою власну абстракцію. Ідея – це не просто абстракція чи загальне. Це інтелегібельна структура, що упорядковує світ навколо людини. Порядок, що породжує інші порядки (наприклад, трагедія, музика, але не як предмети естетичної насолоди, а як предмети, що породжують упорядковані стани). Тобто ідея – це не гносеологічна абстракція порядку, а реально існуюча абстракція порядку (онтологічна), що вводить людину в стан максимальної зрозумілості предмета, який охоплює собою розмаїття станів нашого психічного, фізіологічного і розумового життя (будинки породжує не будинки, а наші внутрішні стани). Тому ідеї не є термінами, одиничними речами чи їх загальними значеннями, але екзистенційними якістьми розуміння найрізноманітніших явищ. Наприклад, ідея будинку – це ідея чи правило зрозумілості нашого «будинкового» життя, і ця ідея буде жити вічно, оскільки будинок можливо зруйнувати, він може застаріти, а будинок як форма чи ідея – ні [13, с. 205-234].

Точка зору грузинського мислителя освітлює з іншого боку платонівську концепцію ідей та підкреслює її інтуїтивно-пізнавальне значення в осягненні онтологічної реальності. Щоб бачити речі у світлі ідей і утриматися у цьому світлі, необхідно «повернути очі душі» (Платон), тобто потрапити в онтологічну структуру мислення, в котрій і через котру можливо охопити, осмислити і упорядкувати оточуючі нас речі.

Що стосується термінологічного ряду, то у додатку до класичного видання трудів Платона, – *Corpus Platonicum*, що належить Трасілли (пом. 36 н. е.), відомому філософу-неоплатоніку, знаходиться словник, який має назву «Ὅροι» – «визначення». Ще в античності вважалась сумнівною належність цього збірника визначень Платону. Авторство приписувалось давньогрецькому філософу Спевсіппу (395 до н.е. – 334 до н.е.), племіннику й учню Платона. Словник пояснює деякі терміни, що зустрічаються в діалогах засновника афінської Академії. Серед них знаходяться визначення близькі до поняття інтуїції: «Μαντεία ἐπιστήμη προδηλωτικὴ πράξεως ἀνευ ἀποδείξεως» – «Прорікання – знання, яке прояснює справу без доказів»; «Μαντικὴ ἐπιστήμη

θεωρητικὴ τοῦ ὄντος καὶ μέλλοντος ζῶν θνητῶ» – «Мистецтво прорікання – умоглядне знання сущого й майбутнього смертної істоти» [27, с. 275]; «Ἀπόδειξις λόγος συλλογιστικός ἀληθὴς λόγος ἐμφανιστικός διὰ προγινώσκομένων» – «Доказ – справжнє міркування, засноване на умовиводах; доказове міркування на основі передбачення» [27, с. 276]. Безумовно слова «μαντεία» – «прорікання» і «προγινώσκω» – «передбачення» (або προγινώσκω) не мають того змісту, який поняття інтуїції отримала в Нові часи. Але не будемо забувати, що «інтуїція» визначається, як безпосереднє знання істини шляхом прямого її осягнення, без допомоги проміжних доказів, що за змістом має загальні ознаки з названими термінами. Наприклад, слово «προγινώσκω» (знати заздалегідь, передбачати, прогнозувати) може мати значення, як життєво-практичної, так і містичної інтуїції [25, с. 33].

Особливе місце в античності займав термін «μαντεία» (дар прорікання, пророцькі тлумачення, спосіб проорокування, передбачення), що мав суто релігійне (містичне) чи навіть магічне наповнення. Цей спосіб умоглядного пізнання сущого та майбутнього був популярним в часи панування язичництва, оскільки релігія мала велике значення у житті античного суспільства й була пов'язана з державністю. Велика кількість оракулів, гаруспиків й авгурів ворожили та проорокували, задовольняючи потреби населення (наприклад, авгури – почесні римські жреці, виконували офіційні державні ворожіння – ауспіції, для передбачення результату тих чи інших заходів).

Про природу й види прорікання розповідає Марк Туллій Цицерон (106 до н.е. – 43 до н.е.) у своєму трактаті «De divinatione». Він ставить під сумнів існування будь-якого містичного передбачення, називаючи це явище марновірством. Але, не зважаючи на точку зору давньоримського оратора, його трактат має історико-філологічну цінність. Аналогом грецького слова «μαντικὴν», – говорить Цицерон, – є латинське «divinatio» – здатність передчувати (praesensionem) і знати майбутнє. «Divus» перекладається як божественний, а «μαντικὴν», згідно з тлумаченням Платона, походить від «μανία» – «несамовитість» (furor) [25, с. 3-5]. Дивінації розділяються на штучні й природні (alteram artis est, alteram naturae) [25, с. 28-29]. Штучна дивінація – це особлива техніка, якої можна навчитися. Вона виникла й сформувалась у результаті тривалих спостережень за природою, тваринами, зірками, і дозволяє дізнатися майбутнє завдяки ворожінню на нутрошах тварин, по блискавках та за різними іншими знаменнями [25, с. 239]. Природний вид дивінації характеризується в трактаті як «divino instinctus» – «божественне спонукання / натхнення» [25, с. 156] чи «instinctu divino afflatusque» – «спонукання божественним натхненням» (afflatus – подих, віяння повітря; натхнення) [25, с. 91]. Природна дивінація не осягає таємниці майбутнього розумом. Це відбувається «внаслідок особливого збудження душі або вільного й невимушеного душевного руху» – «sed concitatione quadam animi, aut soluto liberoque

motu» [25, с. 90]. Пророче натхнення приходить уві сні або в стані несамовитості, і залежить від чистоти життя й помислів, а також від помірності в їжі і напоях, тобто коли душа відсторонена від усього тілесного [25, с. 147]. Взагалі природня дивінація можлива тільки завдяки спорідненості людських душ з божественною душею (animus) [25, с. 164]. Люди, що удосконалились у своїх професіях (лікарі, хлібороби, мореплавці та ін.) багато передбачають (praesentio – передчувати, передбачати), але такий вид прозріння Цицерон не відносить до дивінації і називає майстрів своєї справи фізиками (physici), а не провидцями [25, с. 245]. Їх проникливість (prudentiam) потребує тільки мистецтва і знань [25, с. 311].

У платонівському словнику, окрім вищезазначених термінів, зустрічається ще одне важливе визначення – «ή ἀγχίνοια»: «Ἀγχίνοια, εὐφυΐα ψυχῆς, καθ' ἣν ὁ ἔχων στοχαστικός ἐστὶν ἐκάστῳ τοῦ δέοντος οὐρύτης νοῦ» – «Проникливість – обдарованість душі, завдяки якій її власник точно судить про те, що личить кожному; гострота розуму» [27, с. 273]. Це визначення вперше зустрічається у Гомера (можливо VIII ст. до н. е.), який в 332-му вірші тринадцятої пісні Одисеї використовує термін «ἀγχίνοος» [26, с. 505], що перекладається як «готовий розум» – «ready of mind»; «прозорливий» – «sagacious»; «проникливий» – «shrewd» [22, с. 15]. У словнику давньогрецької мови Іоана Стаматакоса «ἀγχίνοος» визначається, як «гострота розуму», «обдарованість» [32, с. 23]. Синонімом до цього визначення Стаматакос пропонує латинське слово «sāgax» – «чуйний», «той, хто має тонке чуття», «тонкий», «прозорливий», «проникливий» [10, с. 496]. Безумовно існують й інші визначення, як-от «розумний», «кмітливий» та ін. [3, с. 8; 6, с. 28; 30, с. 10]. Що стосується етимології слова «ἀγχίνοος», то воно складається з прийменника «ἀνχί» – «близько» й іменника «ὁ νόος», або «ὁ νοῦς» – «ум» [7, с. 68]. В античній літературі цей термін буде зустрічатися неодноразово. Наприклад, у Піфагора (570 – 490) є такий уривок: «Ὅτι τρία μέρη εὐμαθίας ἀγχίνοια, μνήμη, δξύτης. μνήμη μὲν οὖν ἐστὶ, τήρησις ὧν ἔμαθες τις δξύτης δὲ, ἡ ταχύτης τῆς διανοίας ἀγχίνοια δὲ, τὸ, ἐξ ὧν ἔμαθες τις, ἃ μὴ ἔμαθες θηρεῖν» – «Кмітливість (у навчанні) ділиться на три частини: проникливість, пам'ять і гострота (розуму). Пам'ять (ή μνήμη) є саме збереженням вивченого; гострота (ή δξύτης) – це швидкість розуму; проникливість (ή ἀγχίνοια) – це з вивченого / дізнаного те, що не дізнане через дослідження / пошуки» [23, с. 221; Переклад мій – Д. В.]. У часи розквіту християнської теології цей термін можна знайти у святого Ісідора Пелусіота (370-449 н.е.). В листі до Горгонія, пояснюючи останньому, що Святий Дух має єдину сутність з Богом-Отцем, святий пише: «Ἐξεστὶ σοὶ ἀγχινοῦντι καὶ μικρὸν προελθόντι ἐκ τῶν ἐν χερσὶ τοῦ Κυρίου φωνῶν καὶ τὴν λόγιν εὐρεῖν» – «Ти здатний знайти рішення, досягнути / проникнути (ἀγχινοῦντι) і трохи просунути (у розумінні), якщо звернешся до слів Господніх, які у тебе під руками» [24, с. 221; Переклад мій – Д. В.].

В Аристотеля ми знаходимо два терміни, яким філософ надає значення близькі до поняття «інтуїція» – це вже відоме нам гомерівське слово «ή ἀγχίνοια» – «проникливість», а також слово «ή εὐστοχία» – «влучність». Влучність, говорить Стагірит, є раптовим явленням, якому не передують [роз]судження, на відміну від рішень (ή εὐβουλία), прийняття яких потребує тривалого часу. Проникливість (ή ἀγχίνοια) також відрізняється від розумності в рішеннях, бо проникливість – це деяка влучність (ή εὐστοχία) [17, 1142a-1142b].

Проникливість (ή ἀγχίνοια) у Аристотеля – це цілком раціональне явище, яке дозволяє знайти «середній термін»: «Ἡ δ' ἀγχίνοια ἐστὶ εὐστοχία τις ἐν ἀσκέτῳ χρόνῳ τοῦ μέσου» – «Проникливість – це влучність, що негайно знаходить середнє» [16, с. 89]. Тобто це розумове вміння влучно визначити загальну причину для двох засновків – суб'єкту висновку і предикату висновку (категоричний силіогізм Аристотеля). Наприклад, якщо хтось бачить, що місяць світиться навпроти сонця, то відразу розуміє, що це відбувається внаслідок освітлення місяця сонцем.

Але силіогізми й докази, – говорить Аристотель, – не спроможні підняти нас до пізнання первинних істин – начал (ἀρχῶν). Начала пізнаються в особливому пізнавальному стані (γνώριζουσα ἔξις) і не підвладні логічно влаштованому мисленню. Оскільки початком науки (ἐπιστήμη) не може бути наука, і докази не народжуються з доказів, то тільки ум (νοῦς) має своїм предметом начала сущого (ὄν). Основою «умного» пізнання є чуттєве сприйняття, що з розмаїття оточуючих нас речей, накопичує й утримує в душі загальні враження або досвід. Чуття (αἴσθησις) є сприйняттям загального, а не тільки окремих речей. Тому якщо зупинити або сфокусувати свою увагу, наприклад, на людині як живій істоті, а не як окремій особистості, то можливо отримати загальний і неділимий образ живої істоти. Інакше кажучи, первинне пізнається умом індуктивно (ἐπαγωγή), за схемою руху від елементів досвіду, що сприймаються перебуваючи на периферії нашої свідомості, до сфокусованого цілісного розуміння. Саме з периферійного досвіду беруть свій початок навички і наука: навички – коли це стосується створення речей, наука – якщо мова йде про суще [16, с. 99-100]. Ум, як його розуміє Аристотель, цілком можна вважати інтуїтивним способом пізнання або самою інтуїцією [29, с. 100b]. Ум в Аристотеля, – зауважує Мамардашвілі, – виникає та існує тільки як стан, в який нас вводять не тільки наші внутрішні процеси, але і такий пізнавальний метод як діалектика [13, с. 269].

Противники діалектики – епікурейці, вважали, що говорити про природу (περὶ φύσεως) необхідно використовуючи тільки прості слова й основи, які відповідають предметам. Щоб досягти успіху в схопленні цілого, необхідно мати загальні знання про предмет. Адже досконале знання можливо отримати тільки через узагальнення деталей предмету, через їх швидке охоплення (ἐπιβολή – накладання) думкою [20, с. 263]. Тому Діоген Лаертський (імовірно II – III століття н.е.), автор

біографії Епікура (342/341 до н.е. – 271/270 до н.е.), і пише, що «передбаченням (πρόληψιν) вони [епікурейці] називають щось на зразок осягнення, або правильної думки, або поняття, або загальної думки закладеної в нас, тобто це пам'ять того, що часто являлось нам ззовні, наприклад: «Ось це – людина». Справді, як тільки ми вимовляємо «людина», передбачення викликає в нашій думці її відбиток, якому передують відчуття» – «Τὴν δὲ πρόληψιν λέγουσιν οἷον κατὰληψιν ἢ δόξαν ὀρθὴν ἢ ἔννοιαν ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, τοῦτέστι μνήμην τοῦ πολλάκις ἔξωθεν φανέντος, οἷον τὸ τοιοῦτόν ἐστιν ἄνθρωπος· ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι ἄνθρωπος εὐθὺς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται προηγουμένων τῶν αἰσθήσεων» [20, с. 262].

Визначення ідеальної форми знання і механізмів його функціонування, яке ми зустрічаємо у біографічних замальовках Діогена, безумовно має ознаки інтуїтивного пізнання в його сенсуальній формі. Проте термін «ἐπιβολή», що використовується для пояснення названого явища, не є етимологічним відповідником терміну «інтуїція». Про це свідчить, насамперед, основне значення слова «ἐπιβολή», яке перекладається як «накидання», «накладання» (штрафу), «накидка», «одежа», «пласт» (походить від ἐπιβάλλω – накидати, класти) [4, с. 482-483; 31, с. 645]. Підтвердження вищесказаному ми знаходимо в інших античних текстах, в яких названий термін використовується за своїм призначенням. Наприклад, у Порфирія [20, с. 89] або у Псевдо-Діонісія Ареопажита [21, с. 396 С]. В латинському перекладі 1862 року «ἐπιβολή» перекладається і як «знання» – «notitia», і як «інтуїція» – «intuitus», залежно від контексту, в якому цей термін використовувався [20, с. 262-263]. М. Л. Гаспаров перекладає його як «кидок думки» або «рух думки» [5, с. 378]. Діоген Лаертський, як ми вже бачили, називає інтуїцію епікурейців «передбаченням» – «πρόληψις».

В примітці Ц. Г. Арзаканяна до перекладу Критики чистого розуму Іммануїла Канта знаходяться деякі міркування, в яких коментатор наполягає, що саме грецький термін «ἐπιβολή» став аналогом латинському терміну «інтуїція» [9, с. 701]. Це твердження ми не можемо відкидати, тим більше що термін «ἐπιβολή» зустрічається й у інших античних авторів у значенні близькому до поняття інтуїція (наприклад, у неоплатоніків Прокла і Ямвлиха).

У часи перших християн, а саме у II столітті, християнський філософ й апологет Климент Олександрійський, у своєму трактаті «Стромати» – «Στρώματα», надає інтуїтивні властивості вислову «дух сприйнятливості / чуття» – «πνεῦμα αἰσθησεως», де «πνεῦμα» – це «дух», а «αἰσθησις» – «чуття». Синонімом до цього поняття, св. Климент ставить аристотелівський термін «φρόνησις», який перекладається як «розуміння» чи «судження». Це поняття Климент пояснює як споглядальну силу душі, яка дозволяє бачити сенс сущого: «Таύτη φησὶν ἡ γραφή «πνεῦμα αἰσθησεως» δεδόσθαι τοῖς τεχνίταις ἐκ τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ οὐδὲν ἄλλ' ἢ φρόνησις ἐστὶ, δύναμις ψυχῆς θεωρητικὴ τῶν ὄντων καὶ τοῦ

ἀκολοῦθου ὁμοίου τε καὶ ἀνομοίου διακριτικὴ τε αὐτὴ καὶ συνδετικὴ καὶ προστακτικὴ καὶ ἀπαγορευτικὴ τῶν τε μελλόντων καταστοχαστικὴ» – «Тому у Писанні сказано, що «дух сприйнятливості / чуття» (πνεῦμα αἰσθησεως) був дарований Богом ремісникам (які працювали над спорудженням скінії) (Вих. 28:3). І це не що інше як розуміння (φρόνησις) – споглядальна сила душі, яка дозволяє бачити сенс сущих. Наступного – подібного і неподібного – вона розрізняє і поєднує; котрим вона повеліває і котрим забороняє, і прозирає майбутнє» [19, с. 385; Переклад мій – Д. В.].

Розуміння (φρόνησις) у святого Климента має онтологічне значення. Багатогранний «фронезис» пронизує увесь світ (κόσμος) й усі людські справи. Найвища його форма – «νόησις» – сприйняття умом (від νοέω – осягати думками, сприяти, уявляти собі [32, 656-657]), що «охоплює / осягає першопричини» – «ἐπιβάλλη τοῖς πρώτοις αἰτίοις» (ἐπιβάλλω – накидати, класти). Коли «фронезис» підкріплюється доказами, – продовжує святий, – то він називається знанням (γνῶσις), мудрістю (σοφία) або науковим знанням (ἐπιστήμη). В сфері благочестя – це віра (πίστις), що приймає сказане слово без розгляду й турбується тільки про його виконання. Коли віра направлена на чуттєве й вибирає з різноманіття того, що здається достовірним найбільш правдоподібне, то вона стає правильною думкою (δόξα ὀρθή) [19, с. 388].

Центральним місцем у Климента Олександрійського займає віра (πίστις), – «вільне передбачення» – «πρόληψις ἐκούσιός ἐστι», або допущення неявного, яке є на один кшталт з доказом, що відкриває нам існування невідомої, але очевидної речі. Віра, або «умне бажання» – «ἡ ὀρεξις νῆν διανοητική», є вільним вибором (προαίρεσις) і початком знання (γνῶσις). Дослідження віри породжує наукове знання (ἐπιστήμη), що спирається на тверду основу. Знання, зі свого боку, є особливий стан (ἕξις), який розум (λόγος) змінити не може [18, с. 940].

Висновки. По-перше, з моменту зародження філософської думки існувало уявлення про особливі пізнавальні здібності людини, за якими в Нові часи затвердилась назва «інтуїція». Погляди на здатність людини проникати в сенс подій і ситуацій через раптове осяяння, без допомоги дискурсивного мислення, були й залишаються найрізноманітнішими: від інтуїції як простого і наочного споглядання до складних інтуїтивістських концепцій. Таке розмаїття поглядів на природу безпосереднього знання було обумовлене, насамперед, зміною видів і типів мислення.

По-друге, в античності (а античність – це великий період, що охоплює понад тисячу років) ми не знаходимо чіткого визначення інтуїтивного пізнання або особливої інтуїтивістської концепції, але це не значить, що античні погляди на це явище були примітивними або взагалі не мали місця – просто вони були інакшими. Змінилась формація цього питання через перенесення в Нові часи центру уваги з філософсько-теологічної антропології, а саме з вчення про устрій і природу людини, на фізичні теорії, що досліджують природні явища і

намагаються відтворити об'єктивну картину світу, яку можна інтелектуально осмислити.

По-третє, термінологічний ряд, що використовувався в античності для пояснення інтуїції, залежав, насамперед, від мовної географії. Щоб пояснити феномен безпосереднього знання вживались різні терміни, які, як ми бачимо, не були етимологічними відповідниками слову «інтуїція». Серед термінів, що пояснювали інтуїтивне пізнання або були близькими за значенням до цього поняття, слід виділити наступні: латинські – «*de divination*», «*divino instinctus*», «*instinctu divino afflatusque*», «*praesentio*», «*prudentiam*», «*sagacitas*»; грецькі – «*ἀρχινοια*», «*φρόνησις*», «*ἐπιβολή*», «*μαντεία*», «*προϋνέωσκω*», «*πρόληψις*», «*πνεῦμα αἰσθήσεως*».

По-четверте, особливою рисою «античної» інтуїції є її до-раціональний характер. Аристотель, а за ним і християнський апологет Климент Олександрійський, називають інтуїцію особливим пізнавальним станом (γνωρίζουσα ἔξις), або умом (νοῦς), що дає, на відміну від логічно влаштованого мислення, знання першопричин сущого. Це знання першопричин і складає основу теоретичного знання. Розуміння Аристотелем ума, як особливого пізнавального стану, мало вплив на інших мислителів різних епох (особливо християнських).

Не будемо забувати й про філософські концепції та методи, гносеологічним принципом яких є безпосереднє інтуїтивне пізнання. Платонівські ідеї є саме такою концепцією, а діалектика – методом, що вводить людину в особливий інтуїтивно-пізнавальний стан.

Список використаних джерел

1. Асмус В. Ф. Античная философия. Учебное пособие. Изд. 2-е, доп. – М.: «Высшая школа», 1976. – 544 с.
2. Библер В. С. Мышление как творчество. (Введение в логику мысленного диалога). – М.: Политиздат, 1975. – 399 с.
3. Гомеровский словарь: К «Илиаде» и «Одиссее» / Сост. В. И. Краузе. Изд. 2-е. – М.: Книжный дом «Либроком», 2012. – 274 с. (Школа классической филологии).
4. Греческо-русский словарь / Сост. А. Д. Вейсман. 5-е изд. – СПб.: Издание автора, 1899. – 694 с.
5. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Ред. тома и авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев; Перевод М. Л. Гаспарова. – 2-е изд. – М.: Мысль, 1986. – 571 с. – (Филос. наследие).
6. Древнегреческо-русский словарь / Сост. И.Х. Дворецкий. В 2-х т. – Т.1. – М.: Государственное изд-во иностранных и национальных словарей, 1958. – 1043 с.
7. Звонська Л. Л. Давньогрецька мова / Підручник для філософів. – Київ, 2011. – 673 с.
8. Кармин А.С. Интуиция. Философские концепции и научное исследование. М.: Наука. 2011. – 57 с.
9. Критика чистого разума / Иммануил Кант; пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным; прим. Ц. Г. Арзаканяна. – Москва: Издательство «Э», 2016. – 736 с. – (Антология мысли).
10. Латинско-русский словарь / Сост. О. Петрученко. 11-е изд., стер. – СПб.: Издательство «Лань», 2003. – 704 с. – (Учебники для вузов. Специальная литература).
11. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Поздний эллинизм. – М.: Искусство, 1980. – 958 с.
12. Лосев А. Ф. История античной философии в контекстном изложении. – М.: Мысль, 1989. – 204 с.

13. Мамардашвили М. Лекции по античной философии. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2018. – 304 с.

14. Налчаджян А. А. Некоторые психологические и философские проблемы интуитивного познания (интуиция в процессе научного творчества). – М.: Мысль, 1972. – 271 с.

15. Платон. Диалог «Менон» // Собр. соч. в 4 т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1990. Серия «Философское наследие». Т.112.

16. Aristoteles graece ex recensione Immanuelis Bekkeri, Volume 1. Front Cover. Aristotle, Immanuel Bekker. – Berolini: apud Georgium Reimerum, 1831. – 674 p.

17. Aristotle. Ethica Nicomachea, Edited by Inghram Bywater. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis. – Oxford: Clarendon Press, 1894. – 272 p.

18. Clementis Alexandrini. Stromatum // Migne J.-P. Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca. 1-161 vol. Vol. 8. – Paris, 1857. – Col. 685-1383.

19. Clementis Alexandrini. Stromatum // Migne J.-P. Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca. 1-161 vol. Vol. 9. – Paris, 1857. – Col. 9-603.

20. Diogenis Laertii. De Clalorum Philosophorum Vitis, Dogmatibus et Apophthegmatibus Libri decem, ex Italicis codicibus nunc primum excussis recensuit. – Paris, 1862. – 319, 182 p.

21. Dionysius Ariopagita. De ecclesiastica hierarchia // Migne J.-P. Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca. 1-161 vol. Vol. 3. – Paris, 1857. – Col. 369-584.

22. Henry George Liddell & Robert Scott, A Greek-English Lexicon. Sixth edition revised and augmented. – Oxford: Clarendon Press, 1869. – 1865 p.

23. Iamblichi Chalcidensis ex Coele-Syria. De vita Pythagorica liber: Graece et Latine / Porthyrius et Anonymus de Vita Pythagorae, cum notis variorum et Kiessling. – Lipsiae, 1816. – 331 p.

24. Isidorus Pelysiota. Epistolarum Libri Quinque. // Migne J.-P. Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca. 1-161 vol. Vol.78. – Paris, 1864. – Col.178-1679.

25. M. Tullii Ciceronis. De Divinatione et De fato libri: cum omnium eruditorum annotationibus quas Ioannis Davisii editio ultima habet. – Francofurti ad Moenum: Broenner, 1828. – 769 p.

26. Omerou Apanta H.E. Homeri Opera omnia ex recensione et cum notis Samuelis Clarkii / Accessit varietas lectionis edd. veterum cura Io. Augusti Ernesti qui et suas notas adpersit. [Vol. 1.-5.]: Volume 3. – Lipsiae, 1760. – 513 p.

27. Platonis Opera: cum scholiis a Ruhnkenio collectis ad optimorum librorum fidem accurate edita. [Vol. 1-8]: Volum 8. – Lipsiae: Sumtibus et typis C. Tauchnitii, 1829. – 426 p.

28. Struck Peter T. Divination and Human Nature: A Cognitive History of Intuition in Antiquity. – Princeton, 2016. – 304 p.

29. The Works of Aristotle. Translated into English under the Editorship of W. D. Ross, M.A., Hon.LL.D.(Edin.), Vol. I, Categoriae and De Interpretatione, by E. M. Edghill; Analytica Priora, by A. J. Jenkinson; Analytica Posteriora, by G. R. G. Mure; Topica and De Sophisticis Elenchis, by W. A. Pickard-Cambridge. – Oxford: Clarendon Press, Humphrey Milford, 1928. – 1a.-183b pp.

30. Κρουσίου Μ. Λεξικόν Ομηρικόν, διασκευῆ ἀπό τὴν 6ῃ γερμανικῇ ἐκδ. ὑπὸ Ἰ. Πανταζίδου. – Αθήνα: Ἐκδότῃς Ἀνέστης Κωνσταντινίδης, 1888. – 721 σ.

31. Μπαμπινιώτῃς, Γ. Λεξικὸ τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας με σχόλια γιὰ τὴ σωστὴ χρῆσι τῶν λέξεων, 3ῃ ἐκδ. – Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002. – 2032 σ.

32. Σταματάκος Ι. Λεξικόν τῆς Αρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσας. – Αθήνα: Ἐκδόσεις Δεδεμάδη, 2012. – 1261 σ.

References

1. Asmus V. F. (1976). Antichnaya filosofiya. Uchebnoe posobiye (Ancient philosophy. School book). Ed. 2nd, add. [In Russian]. Moscow: «Vysshaya Shkola».

2. Bibler V. C. (1975). *Myshleniye kak tvorchestvo. Vvedeniye v logiku myslennogo dialoga* (Thinking as creativity. Introduction to the logic of mental dialogue). [In Russian]. Moscow: Politizdat.
3. Krauze V.M. (2012). *Gomerovskiy slovar': k «Iliade» i «Odisee»* (Homer's dictionary: to the «Iliad» and «Odyssey»). Ed. 2nd. [In Russian]. Moscow: Book House «Librocom».
4. Veysman A. D. (1899). *Grechesko-russkiy slovar'* (Greek-Russian dictionary). Ed. 5th. [In Russian]. St. Petersburg: Author's Edition.
5. Diogen Laertskiy (1986). *O jizni, ucheniyah i izricheniyah znamenityh filosofov* (On the life, teachings and sayings of famous philosophers), [Ed. and auth. entry article by Losev A. F.; Translation by M. L. Gasparov]. Ed. 2nd. [In Russian]. Moscow: Mysl'.
6. Dvoretzkiy I. H. (1958). *Drevnegrechesko-russkiy slovar'* (Ancient Greek-Russian Dictionary), [In 2 vol. Vol. 1]. [In Russian]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarey.
7. Zvonska L. L. (2011). *Davn'ogrets'ka mova. Pidruchnyk dlya filosofov* (Ancient Greek. School book for philosophers). [In Ukrainian]. Kyiv.
8. Karmin A. S. (2011). *Intuiciya. Filosofskie koncepcii i nauchnoye issledovaniye* (Intuition. Philosophical concepts and scientific research). [In Russian]. Moscow: Nauka.
9. Immanuel Kant (2016). *Kritika chistogo razuma* (Critique of Pure Reason), [translation by N. O. Lossky]. [In Russian]. Moscow: «E» Publ.
10. Petruchenko O. (2003). *Latinsko-russkiy slovar'* (Latin-Russian dictionary). Ed. 11th. [In Russian]. St. Petersburg: «Lan».
11. Losev A. F. (1980). *Istoriya antichnoy estetiki. Pozdniy ellinizm* (The history of ancient aesthetics. Late Hellenism). [In Russian]. Moscow: Iskustvo.
12. Losev A. F. (1989). *Istoriya antichnoy filosofii v konspektivnom izlozhenii* (The history of ancient philosophy in summary). [In Russian]. Moscow: Mysl'.
13. Mamardashvili M. (2018). *Lekcii po antichnoy filosofii* (Lectures on ancient philosophy). [in Russian]. [In Russian]. St. Petersburg: Azbuca-Atticus.
14. Nalchadjyan A. A. (1972). *Nekotoriye psichologicheskiye i filosofskie problemy intuitivnogo poznaniya* (Some psychological and philosophical problems of scientific knowledge). [In Russian]. Moscow: Mysl'.
15. Platon (1990). *Dialog «Menon»* (Dialogue «Menon»). [In 4 vol. Vol. 1]. [In Russian]. Moscow: Mysl'.
16. Aristotle (1831). *Aristoteles graece ex recensione Immanuelis Bekkeri*, Volume I. Front Cover. Berolini: apud Georgium Reimerum.
17. Aristotle (1894). *Ethica Nicomachea*, Edited by Ingraham Bywater. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis. Oxford: Clarendon Press.
18. Clementis Alexandrini (1857). *Stromatum*. In J.-P. Migne (Ed.), *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. (Vol. 8, col. 685-1383). Paris: Migne.
19. Clementis Alexandrini (1857). *Stromatum*. In J.-P. Migne (Ed.), *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. (Vol. 9, col. 9-603). Paris: Migne.
20. Diogenis Laertii (1862). *De Clalorum Philosophorum Vitis, Dogmatibus et Apophthegmatibus Libri decem, ex Italicis codicibus nunc primum excussis recensuit*. Paris.
21. Dionysius Ariopagita (1857). *De ecclesiastica hierarchia*. In J.-P. Migne (Ed.), *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. (Vol. 3, col. 369-584). Paris: Migne.
22. Henry George Liddell & Robert Scott (1869). *A Greek-English Lexicon*. Sixth edition revised and augmented. Oxford: Clarendon Press.
23. Iamblichus Chalcidensis ex Coele-Syria (1816). *De vita Pythagorica liber: Graece et Latine / Porthyrus et Anonymus de Vita Pythagorae, cum notis variorum et Kiessling*. Lipsiae.
24. Isidorus Pelysiota (1864). *Epistolarum Libri Quinque*. In J.-P. Migne (Ed.), *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. (Vol. 78, col. 178-1679). Paris: Migne.
25. M. Tullii Ciceronis (1828). *De Divinatione et De fato libri: cum omnium eruditorum annotationibus quas Ioannis Davisii editio ultima habet. Francofurti ad Moenum: Broenner*.
26. Omerou Apanta H. E. (1760). *Homeri Opera omnia ex recensione et cum notis Samuelis Clarkii / Accessit varietas lectionis edd. veterum cura Io. Augusti Ernesti qui et suas notas adpersit*. [Vol. 1.-5.]: Volume 3. Lipsiae.
27. Platonis Opera (1829): cum scholiis a Ruhnkenio collectis ad optimorum librorum fidem accurate edita. [Vol. 1-8]: Volum 8. Lipsiae: Sumtibus et typis C. Tauchnitii.
28. Struck Peter T. (2016). *Divination and Human Nature: A Cognitive History of Intuition in Antiquity*. Princeton.
29. *The Works of Aristotle* (1928). Translated into English under the Editorship of W. D. Ross, M.A., Hon. LL.D. (Edin.), Vol. I, *Categoriae and De Interpretatione*, by E. M. Edghill; *Analytica Priora*, by A. J. Jenkinson; *Analytica Posteriora*, by G. R. G. Mure; *Topica and De Sophisticis Elenchis*, by W. A. Pickard-Cambridge. Oxford: Clarendon Press, Humphrey Milford.
30. Κρουσίου Μ. (1888). *Λεξικόν Ομηρικόν [διασκευή από την 6η γερμανική έκδ. υπό Ι. Πανταζίδου]*. Αθήνα: Εκδότης Ανέστης Κωνσταντινίδης.
31. Μπαμπινιώτης Γ. (2002). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. [3η έκδ.]. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
32. Σταματάκος Ι. (2012). *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Δεδεμάδη.